

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 364.63-027.553-053.2:343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2025-3-326-339>

MODERN MODELS OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION IN SOCIALLY VULNERABLE FAMILIES WITH CHILDREN

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ СІМ'ЯХ З ДІТЬМИ

Tatiana MALTSEVA,

Higher Education Applicant at the
Department of Social Pedagogy and
Social Work,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University

18/2, I. Shamo Boulevard, Kyiv,
02154, Ukraine

tatianna.maltseva@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0003-6309-792X>

Тетяна МАЛЬЦЕВА,

здобувач вищої освіти кафедри
соціальної педагогіки та соціальної
роботи,

Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,

бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ,
02154, Україна

Olha SHVED,

PhD in Sociology, Associate
Professor at the Department
Social Pedagogy and Social Work,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University

18/2, I. Shamo Boulevard, Kyiv,
02154, Ukraine

o.shved@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-4251-3894>

Ольга ШВЕД,

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ,
02154, Україна

ABSTRACT

The problem of domestic violence remains critically urgent in Ukraine, particularly among socially vulnerable families with children. This paper focuses on gender-based violence (GBV) and its manifestations in marginalized communities, specifically Roma communities. It explores the complex interplay between traditional patriarchal norms, systemic discrimination, and socio-economic hardship that increases the vulnerability of Roma women and children to various forms of violence. The impact of Russia's full-scale war against Ukraine has intensified these challenges, exacerbating poverty, isolation, and access to essential services. The study highlights the low level of awareness in Roma

communities regarding GBV, the cultural and linguistic barriers faced by social services, and the urgent need for culturally sensitive educational materials and comprehensive prevention strategies. The paper advocates for community engagement, early detection mechanisms, and the formation of a zero-tolerance attitude toward violence in Ukrainian society.

Key words: *gender-based violence, Roma communities, social vulnerability, war in Ukraine, early marriage, prevention models, social services.*

Вступ. Проблема домашнього насильства залишається вкрай гострою як в усьому світі, так і в Україні. Це явище є однією з найпоширеніших форм порушення прав людини, особливо – прав дитини. Домашнє насильство часто сприймається суспільством виключно як фізичне насильство в межах сім'ї. Однак це значно ширше поняття, що охоплює також психологічне, економічне та сексуальне насильство. Часто такі прояви залишаються непоміченими або сприймаються як «нормальні». Наприклад, жорстоке фізичне покарання дітей під виглядом «виховання» є однією з форм домашнього насильства, яка у свідомості багатьох досі не асоціюється з порушенням прав дитини.

Домашнє насильство є серйозним порушенням прав людини, що вкорінене в нерівності між чоловіками та жінками й гендерній дискримінації.

Проблема насильства щодо жінок актуальна для всіх країн і суспільств без винятку. Домашнє насильство позначається на жінках і чоловіках, хлопцях і дівчатах. Однак світова статистика, а також статистичні дані з різних країн, включно з Україною, свідчать про те, що домашнє насильство нерозмірно зачіпає жінок [3].

Окрему увагу слід приділити гендерно зумовленому насильству (ГЗН) – насильству, яке спрямоване на особу через її гендер, або насильство, що здійснюється над особами конкретного гендеру неспівмірно. Гендерно зумовлене насильство – це насильство, яке вчиняється до людей через їхню стать або стосується переважно людей певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають жінки. Одна з найголовніших причин такого насильства – це гендерна нерівність у суспільстві, де чоловіки зловживають своєю владою щодо жінок [2]. До проявів ГЗН належать фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, домашнє насильство, переслідування, зґвалтування, сексуальне домагання, каліцтво жіночих геніталій, примусова стерилізація, примусовий аборт, примусовий шлюб, злочини в ім'я так званої честі, насильство в інституційному середовищі, насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях, торгівля людьми, гендерна дискримінація [4, с. 13].

Гендерно зумовлене насильство виокремлюють в окремий вид насильства, тому що це є специфічною групою. Його чинять чоловік чи жінка. Як показує практика в Україні та світі, гендерне насильство чинять саме щодо жінок і саме тому, що вони є жінками. Ця група є специфічною і потребує спеціального захисту й підходів до надання допомоги та загалом спеціального реагування з боку держави саме на цей вид насильства [2].

Положення Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека» передбачає спрямованість України на забезпечення участі жінок у прийнятті рішень; стійкості до безпекових викликів; постконфліктного відновлення і перехідного правосуддя; протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; посилення інституційної спроможності виконавців [7].

З початком повномасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 року ситуація з насильством стосовно жіночої статі значно загострилася. Переміщення, ескалація насильства, військова активність та пошкодження соціальної інфраструктури створюють середовище, де жінки та дівчата стають більш вразливими перед гендерним насильством у громадських і приватних сферах. Вразливими групами, які стикаються з підвищеним ризиком, є жінки ВПО, біженки, жінки з інвалідністю та представниці етнічних меншин [8]. Особливо важка ситуація у жінок на непідконтрольних територіях України. Жінки є найбільш незахищеними до сексуальних злочинів стосовно них у ситуації захоплення територій ворогом. Ворог може ґвалтувати або створювати такі умови, що жінки змушені віддаватись в обмін на продукти харчування, бо їй дітям та самій жінці необхідно вижити [6, с. 233].

Війна вплинула на всі верстви населення, однак найуразливішими стали саме представники меншин та соціально незахищених груп. Проживання на українській території стало фактором ризику для життя і здоров'я кожного громадянина, однак його наслідки для різних груп мають різний характер. Наприклад, національні меншини, зокрема роми, опинилися в особливо скрутному становищі через поєднання дискримінації, злиденності, обмеженого доступу до послуг і системної маргіналізації [9, с. 4].

Хоча ромське населення є різноманітним і умови життя значно відрізняються між різними громадами та регіонами, однак вони непропорційно маргіналізовані майже у всіх сферах їхнього життя, від освіти та охорони здоров'я до житла та зайнятості. Хоча бідність, ізоляція та високий рівень неписьменності спричиняють їхні злидні, дискримінація ромів на всіх рівнях суспільства відіграє важливу роль у збереженні їх вторинного статусу [8].

Війна лише погіршила ситуацію – багато ромських родин втратили домівки, джерела доходів, можливість отримувати базові соціальні послуги. Через це рівень соціального напруження, а також випадків насильства в середині громад значно зріс [10, с. 291]. Значна частина представників національних меншин, зокрема ромів, опинилася серед внутрішньо переміщених осіб. Через відсутність документів, дискримінацію на ринку праці та нестачу соціального капіталу вони часто не могли отримати допомогу, на яку мали право. Для ромських жінок це означало зростання економічної залежності, побутової напруги й домашнього насильства – у поєднанні з низьким рівнем довіри до поліції, медичних і соціальних служб.

У таких умовах ромські жінки стикаються з множинною дискримінацією – одночасно за статтю, етнічною приналежністю та соціальним статусом [5, с. 54–55]. Це створює ситуацію, в якій вони особливо вразливі до гендерно зумовленого насильства. У багатьох випадках вони змушені вдаватися до таких адаптаційних стратегій як применшення значущості насильства, заперечення його наявності або навіть звинувачення себе у тому, що відбувається, бо часто не мають змоги звернутися по допомогу або не вірять у її ефективність. Такі механізми сприяють хронічному погіршенню психоемоційного стану, розвитку тривожних та депресивних розладів, фізичних проблем зі здоров'ям (головний біль, втрата ваги, постійна тривожність).

За спостереженнями громадських організацій, які працюють із ромськими громадами, все ж у багатьох громадах після 2022 року зросла кількість звернень щодо психологічного насильства, економічного контролю, випадків насильства проти жінок і дітей. Проте водночас – значна частина постраждалих не звертається по допомогу офіційно через страх дискримінації, недовіру до поліції або переконання, що їх не сприймуть серйозно через етнічну належність. Додатковим бар'єром стає інформаційна ізоляція: під час війни значна кількість ромських сімей не має доступу до інтернету, транспорту або навіть до елементарних інформаційних каналів про те, куди звертатися у випадку насильства.

Таким чином, війна не лише загострила соціально-економічні проблеми ромських громад, а й створила нові виклики у сфері психологічного добробуту, сімейних відносин і соціальної згуртованості. Для ефективної підтримки цих громад необхідно поєднувати гуманітарну допомогу з програмами психосоціальної підтримки, професійної інтеграції та розвитку локальної спроможності до самопомоги.

Методи та методики дослідження. Профілактика домашнього насильства на рівні громади є ключовим аспектом сучасної соціальної політики, оскільки вона сприяє не лише зменшенню кількості випадків

насильства, а й формуванню безпечного соціального середовища, підвищенню соціальної згуртованості та розвитку культури нетерпимості до насильницьких практик. Усвідомлюючи важливість системного підходу до профілактики домашнього насильства серед вразливих груп населення, у тому числі сімей з дітьми з ромської громади, було реалізовано дослідницький проєкт «Вразливі спільноти та доступ до послуг: аналіз досвіду, потреб і стратегій».

Проєкт здійснювався за підтримки команди БО «БФ Вітри Змін» у партнерстві з UNICEF протягом періоду з червня по серпень 2025 року як частина більш широкої ініціативи у рамках проєкту «Посилення психосоціальної підтримки на рівні громад: зміцнення захисту, підтримки психічного здоров'я та доступу до освіти для маргіналізованих і вразливих спільнот, зокрема для ромів».

Основними бенефіціарами проєкту є ромські жінки, діти та родини, а також інші соціально вразливі групи населення: внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, багатодітні та малозабезпечені домогосподарства. Важливими надавачами підтримки виступають соціальні працівники та працівниці, освітяни та інші фахівці/фахівчині, які надають послуги у громадах.

Мета проєкту – проаналізувати досвід реалізації проєкту та підходів у наданні послуг для соціально вразливих спільнот, зокрема для ромської, у цільових громадах проєкту (поточних і запланованих для розширення проєкту). Виявити ключові потреби та бар'єри з боку як отримувачів, так і надавачів послуг, а також напрацювати рекомендації щодо стратегій та підходів для підвищення ефективності та сталості послуг у наступному проєктному циклі.

Завдання проєкту включали:

- аналіз практик та підходів, що застосовуються у роботі з ромськими громадами та іншими соціально вразливими групами населення;
- виявлення ключових бар'єрів і вразливостей, що обмежують доступ до послуг;
- оцінку ефективності мобільних та культурно чутливих підходів;
- узагальнення інноваційних практик і сильних сторін проєкту;
- формування та перевірку гіпотез для інформованого дизайну подальших досліджень і програмних рішень;
- напрацювання практичних рекомендацій для майбутніх програм та проєктних інтервенцій.

Дослідницький проєкт застосовував комбіновану методологію, що поєднує якісні та кількісні методи збору та аналізу даних.

Дослідження реалізовано у три етапи із застосуванням комбінованого підходу. Така структура дозволила поетапно сформулювати гіпотези, перевірити їх у польовій фазі та досягти максимальної глибини й досто-

вірності результатів завдяки тріангуляції даних з різних джерел – проектної документації, експертних інтерв'ю, фокус-групових дискусій та онлайн-опитування. З огляду на цілі дослідження, інструменти профілактики домашнього насильства аналізувалися з використанням комбінованих якісних і кількісних методів.

Результати та дискусії. Реалізація проекту відбувалася у складному соціально-економічному та безпековому середовищі південних регіонів України. Війна та пов'язані з нею ризики формували високий рівень нестабільності, тоді як економічна криза та зростання бідності посилювали соціальні потреби населення. Одночасно на перебіг діяльності впливали інституційні обмеження системи соціального захисту, недоступність окремих послуг, цифровий розрив і дискримінаційні практики. Фокус-групові дискусії з командами, надавачами послуг і громадами підтвердили, що поєднання зовнішніх і внутрішніх факторів стало як викликом, так і полем для пошуку нових рішень.

Проект був спрямований на підтримку різних категорій населення, серед яких ключову роль відігравали ромські громади. Серед них особливо вразливими визначено: ромських жінок і дівчат (постраждали від різних форм насильства, ризик ранніх шлюбів, дискримінація); ромських дітей (з урахуванням ризиків насильства, експлуатації, освітніх бар'єрів); підлітків і молодь (ризик адикцій, небезпечної праці, обмеженого доступу до програм); сім'ї у складних життєвих обставинах.

Проектні фахівці наголошували, що саме жінки залишаються найбільш вразливою групою в ромських громадах. Вони стикаються з множинною дискримінацією – за ознакою статі, етнічності та економічного становища, тощо. Особливо гострою є проблема ранніх шлюбів (часто у 13–14 років), залежності від чоловіків та економічної незахищеності. Водночас жінки поступово стають рушійною силою змін: завдяки прикладам самозарадності й участі у жіночих ініціативах зростає їхня роль у житті громади.

Також фіксуються приклади, коли жінки проявляють активність у захисті власних прав і створюють жіночі групи підтримки, що сприймається стейкхолдерами як «новий ресурс розвитку громад». Бенефіціарки підтвердили, що зростає роль жіночих груп як простору для спілкування, навчання грамотності й психологічної підтримки. Стейкхолдери підкреслюють, що спеціальних сервісів «окремо для ромок» зазвичай немає – підтримка надається через універсальні соцпослуги, але потребує більшої гендерної чутливості.

Соціалізація ромських дітей залишається серйозним викликом: у школах вони часто стикаються зі стигмою, браком підтримки та освітніми бар'єрами. Висока концентрація ромських дітей у школах може

створювати напруження, але водночас стимулює інтеграційні практики (спільні заходи, «теплі перенаправлення», робота шкільних психологів).

Молодь, особливо дівчата-підлітки, проявляє готовність до змін та навчання, проте стикається з опором традиційних норм у родині. Для дівчат-підлітків важливими є можливості професійного навчання та короткі курси (швейна справа, цифрова грамотність).

Надавачі послуг підтвердили, що ключовим бар'єром для дітей та підлітків є не лише стигма, а й низька мотивація батьків до залучення дітей у шкільні та позашкільні програми. Часто дівчата-підлітки прагнуть продовжити навчання, але зіштовхуються з протидією родин. У деяких громадах відзначали випадки, коли діти після початкової школи залишаються вдома і виконують хатні чи трудові обов'язки.

Додатковим бар'єром стає стигматизація з боку однолітків, що посилює ризики ізоляції й небезпечних стратегій самозарядності, може підштовхнути до ризикованих стратегій заробітку.

Представниці соцслужб підкреслюють, що домінуючі внутрішньосімейні обмеження (контроль з боку чоловіків, домашнє насильство, ізоляція жінок) посилюють уразливість. Фіксуються приклади, коли матері не можуть самостійно звернутися по допомогу або залишити громаду без дозволу чоловіка. На фокус-групах прямі бенефіціарки зазначали, що часто підтримка обмежується консультаціями психолога; шелтери у громадах відсутні. Але на всіх фокус-групах учасниці зазначали, що дуже рідко, коли є самозвернення, щодо допомоги у випадках домашнього насильства. Особливим викликом названо інвалідність у сім'ях: діти з інвалідністю практично виключені з освітніх та реабілітаційних програм. Бенефіціари підтвердили, що особи без документів та діти з інвалідністю найчастіше «випадають» із системи.

Стейхолдери в Миколаївській та Херсонській областях підкреслювали, що найбільше страждають багатодітні родини та одинокі матері, особливо ті, хто перемістився через війну. У Миколаєві після початку повномасштабної війни прибуло багато ромських ВПО зі зруйнованим житлом; їх ключові потреби: житло, медицина, гуманітарна й правова допомога. Практикуються «теплі перенаправлення» між школами, центрами й мобільними командами, щоб жодна родина «не загубилась» у системі.

Низький рівень грамотності серед ромських родин виявився окремим чинником вразливості. Дорослі жінки визнавали свою неграмотність. У багатьох випадках підлітки змушені виконувати роль посередників між батьками й установами, заповнювати документи та здійснювати комунікацію від імені дорослих, вирішувати адміністративні питання. Неграмотність дорослих жінок та чоловіків суттєво обмежує їхній доступ до соціальних послуг, юридичної допомоги та програм підтримки. Це також

підсилює залежність від інших членів сім'ї та ризик подальшої ізоляції. Фокус-групи підтвердили, що команди мобільних фахівців змушені адаптовувати роботу – застосовувати візуальні матеріали, інтерактивні методи та спрощені завдання, аби компенсувати брак базових освітніх навичок.

Дослідження та результати фокус-груп підтвердили, що значна частина ромського населення залишається поза увагою офіційних структур. Це, зокрема: особи без громадянства або без реєстрації, люди та діти з інвалідністю у ромських громадах, а також ромські чоловіки, чий потреби часто ігноруються через домінуючі гендерні стереотипи.

За відсутності цільового обліку/мапування ці групи ризикують не потрапляти до системних програм підтримки. Їхня ситуація ускладнюється перехресними формами дискримінації та соціального виключення: поєднання етнічної дискримінації з бар'єрами за ознакою статі, віку, інвалідності чи хвороби створює додаткові ризики маргіналізації. У результаті такі групи ще більше віддаляються від інституційної підтримки й опиняються поза системою захисту, що потребує особливої уваги в діяльності як державних, так і недержавних надавачів послуг.

Окрему групу становили фахівці «першої лінії» – фахівці та фахівчині соціальної сфери, зокрема фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники(ці), кейс-менеджери та педагоги, психологи, медики, які працюють із ромськими сім'ями. У фокус-групах підкреслювалась роль ромських жінок-мобілізаторок як провідниць, що відкривають доступ до закритих спільнот і забезпечують довіру. Всі вони також потребують підтримки, адже їхня робота супроводжується культурними бар'єрами, недовірою з боку ромських родин, браком ресурсів і високим ризиком професійного вигорання. Надавачі послуг зазначають, що є потреба у спеціалізованому навчанні (міжкультурна взаємодія, медіація) та психологічній підтримці/супервізії.

Додатковими викликами стають безпекові ризики (наприклад, агресивна поведінка чоловіків у громадах під час виїздів) та відсутність достатніх ресурсів, що обмежує сталість їхньої діяльності. На думку стейкхолдерів, саме мобільні команди фонду «Вітри Змін» у Миколаївській і Херсонській областях фактично компенсують слабкість державних сервісів. Водночас вони працюють у надзвичайно складних умовах: кадровий дефіцит, агресивна поведінка у громадах, вигорання. У Херсоні додатковим фактором є безпекові ризики через близькість до фронту та постійні обстріли.

У дослідженні простежується і значення громадських та жіночих організацій ромських громад, які, хоч і мають обмежені ресурси, виступають провідниками змін, створюючи групи взаємопідтримки та ініціативи на рівні громад. Водночас респонденти відзначали роль місцевої влади та муніципальних служб, які мають офіційний мандат на

надання соціальних послуг, але часто діють формально, з обмеженими кадровими та фінансовими можливостями, що негативно впливає на сталість результатів. Стейкхолдери підтвердили, що органи місцевого самоврядування формально визнають потреби ромів, але рідко виділяють ресурси. Часто ініціативи зводяться до культурних заходів, тоді як соціальний захист, освіта й медицина залишаються «поза пріоритетом».

У Миколаївських громадах наголошувалося, що лише партнерство з БФ «Вітри Змін» дозволяє привернути увагу чиновників до проблем ромів. Освітня, соцслужба й медики визнають, що співпраця з БФ фактично компенсує слабкі сторони державної системи: фонд надає транспорт, спеціалістів, приміщення для заходів. Механізм перенаправлення клієнтів працює, але здебільшого у формі неформальних контактів, що створює ризик втрати випадків у системі.

Серйозним науковим результатом проведеного дослідження став розроблений «Портрет ромської спільноти», підготовлений на основі напівструктурованих інтерв'ю. Цей документ надає дезагреговану характеристику ромської громади, з урахуванням гендерних, вікових та соціальних відмінностей, і може використовуватися як база для планування подальших програм.

Результати проєкту. Представниці команди БФ «Вітри Змін» та UNICEF підкреслюють, що у громадах, де впроваджується ініціатива, органи місцевого самоврядування почали активніше реагувати на проблеми ромських сімей, які раніше залишалися поза увагою або вважалися «традиційно відокремленими». Відбулася переоцінка підходів до роботи з цими групами: якщо раніше допомога обмежувалася гуманітарними роздачами, то нині зростає розуміння потреби у виявленні системних бар'єрів і створенні довгострокових рішень.

Проєкт став своєрідним каталізатором змін – він допоміг ініціювати діалог між владою та ромськими громадами, а також сформував нові запити на співпрацю, навчання і залучення ромських активістів до розроблення місцевих програм. У результаті підвищилася видимість ромських родин у соціальному просторі, зміцнилася довіра між представниками громад і соціальними службами, а самі громади почали усвідомлювати, що інтеграція ромів є не лише гуманітарним, а й стратегічним завданням розвитку.

Останні дані показали позитивні зрушення у ставленні місцевих служб до ромських громад. Соціальні служби та служби у справах дітей почали відмовлятися від стереотипного підходу, за яким ромів сприймали як «тих, хто завжди так жив». Практична діяльність проєктів, спрямованих на підтримку ромських громад – зокрема, ремонт і облаштування соціальних центрів, надання медичної допомоги – продемон-

струвала, що інтеграція ромів у життя громади є реальною та вигідною для всіх мешканців. Завдяки цьому на місцевому рівні спостерігається поступове зниження упередженості, зростає довіра й формується готовність до співпраці з ромським населенням.

Ще донедавна органи місцевого самоврядування (ОМС) здебільшого не мали чітких механізмів або інструментів для роботи з ромськими громадами, а цілеспрямована взаємодія з ними була рідкісною. Втім, після реалізації проєктних активностей ситуація змінилася: громади самі почали звертатися за підтримкою, зокрема з проханнями провести навчання для працівників щодо особливостей ефективної комунікації з ромами, розуміння їхніх потреб, бар'єрів і культурних особливостей. Це свідчить про важливий крок у напрямку формування інституційної спроможності на місцях, а також про розвиток більш інклюзивної політики на рівні громад.

Також у багатьох громадах спостерігається помітне зростання довіри між ромськими сім'ями та місцевими жителями. Цьому сприяє нова практика організації спільних заходів, яка поступово витісняє попередній підхід «окремо для ромів». Інтегровані активності зменшують соціальну напруженість і сприяють взаєморозумінню. Центри, створені в межах проєктів, стали важливими майданчиками для єднання: тут відбуваються спільні дитячі ігри, зустрічі жінок, заходи за участі соціальних служб.

Особливо важливою є участь органів місцевого самоврядування, адже саме їхня підтримка забезпечує сталість змін. Школи надають приміщення для заходів, селищні ради – допомагають з документами, а також координують спільні виїзди з фахівцями. Позитивні зміни найпомітніші на особистому рівні: ромські жінки та діти стають активнішими, частіше відвідують групи підтримки, користуються соціальними послугами та звертаються по допомогу. Це свідчить про поступове подолання бар'єрів і зростання включення ромських громад у життя місцевої спільноти.

У кількох громадах Миколаївської області фіксуються позитивні зрушення у таких чутливих сферах, як ранні шлюби та ставлення до освіти. Спостерігається тенденція до зменшення кількості примусових ранніх шлюбів серед ромської молоді. Все більше батьків починають усвідомлювати, що освіта – це не лише формальність, а важливий ресурс, який може дати їхнім дітям нові можливості у житті. Така зміна поглядів часто стає результатом активної просвітницької роботи, індивідуального супроводу сімей, а також демонстрації позитивних прикладів з життя самих ромських громад.

Важливу роль відіграють саме індивідуальні трансформації – успішні історії ромських жінок і молоді, які змогли обрати інший шлях, відмінний

від традиційних сценаріїв раннього шлюбу та економічної залежності. Такі приклади стають потужними аргументами всередині спільнот, показуючи, що зміни не лише можливі, але й приносять конкретну користь. Вони надихають інших та створюють ефект множення, коли один успішний досвід запускає ланцюгову реакцію змін у найближчому оточенні.

Паралельно відбуваються зрушення в питанні гендерних ролей. Залучення жінок до програм підтримки, освітніх курсів і працевлаштування поступово змінює їхній статус у сім'ї. Хоча традиційно чоловік залишається головною фігурою в родині, все більше з них визнають переваги активності жінки – як економічні, так і соціальні. Це відкриває нові можливості для посилення ролі жінок у громаді без руйнування сімейних зв'язків.

Разом з тим, важливо усвідомлювати, що ці зміни поки що мають точковий характер і не охоплюють усі громади. Для їх закріплення й поширення необхідна довгострокова підтримка, зокрема на рівні місцевих політик, освітніх програм і соціальних послуг. Тільки системний підхід дозволить трансформувати локальні успіхи у сталі зміни для всіх ромських громад.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що ефективна профілактика домашнього насильства на рівні громади можлива лише за умови системного, культурно чутливого та партисипативного підходу. Досвід реалізації проєкту «Вразливі спільноти та доступ до послуг» підтвердив важливість залучення місцевих лідерів, мобільних команд і представників ромських спільнот до процесу надання допомоги, що підвищує довіру та доступність соціальних послуг. Виявлені результати демонструють, що поєднання міжсекторальної взаємодії, навчання фахівців і гнучких форматів роботи сприяє зменшенню випадків насильства та підвищенню рівня безпеки у громадах.

Результати дослідження засвідчили складність соціально-економічного становища ромських громад України та багаторівневу природу їхньої вразливості. Поєднання зовнішніх факторів із внутрішніми бар'єрами (гендерна нерівність, низький рівень освіти, обмежений доступ до послуг) створює замкнене коло соціальної ізоляції. Водночас виявлено позитивні тенденції – зростання ролі жінок як агенток змін, посилення співпраці мобільних команд, громадських і жіночих ініціатив із місцевою владою. Розроблений у межах проєкту «Портрет ромської спільноти» став інструментом системного розуміння потреб, який може бути використаний для подальшого планування цільових програм інтеграції, профілактики насильства та розширення доступу до базових соціальних послуг.

Дослідження підтвердило, що комплексний підхід до профілактики домашнього насильства вразливих сімей з дітьми з ромської громади

є ефективним та має потенціал для масштабування. Мобільні бригади, інтегровані громадські центри забезпечують оперативний, культурно чутливий і доступний доступ до будь-яких послуг. Значну роль відіграють ромські мобілізаторки, які створюють місток довіри між громадами та фахівцями. Картування послуг та культурно-чутливі тренінги підвищують ефективність координації та роботу команд, водночас адвокація позитивних історій допомагає руйнувати стереотипи й зміцнювати соціальні зв'язки. Впровадження цих практик сприяє зниженню бар'єрів, підвищенню довіри та формуванню більш інклюзивної системи соціальної підтримки для вразливих ромських родин.

Література

1. Гендерно обумовлене насильство в Україні в умовах війни: звіт за результатами оцінки. 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ec33O7rN1rxgL9drMJauMY20>. (дата звернення: 19.10.2025).
2. Гендерно зумовлене і домашнє насильство: поняття, відповідальність, перелік корисних контактів для допомоги постраждалим. URL: <https://just-dnipro.gov.ua/genderno-zumovlene-i-domashnie-nasyistvo-poniattia-vidpovidalnist-perelik-korysnykh-kontaktiv-dlia-dopomohy-postrazhdalym/>. (дата звернення: 18.10.2025).
3. Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознакою статі. URL: <https://nssu.gov.ua/domashnye-ljvfiyasilstvo>. (дата звернення: 18.10.2025).
4. Ідентичність, гендерні аспекти і традиції. Дослідження практик у ромських громадах. Voice of Romni. 2024. URL: <https://voiceofromni.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennya-gendernyh-praktyk-v-romskyh-gromadah.pdf>. (дата звернення: 19.10.2025).
5. Марценюк Т. Проблеми ромів в Україні: гендерні аспекти. *Український соціологічний журнал*. 2013. № 1–2. С. 54–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsoj_2013_1-2_9. (дата звернення: 19.10.2025).
6. Мирошніченко Н. І., Швед О. В. Згвалтування як зброя у війні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2(9). С. 230–241.
7. Прозатвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
8. Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції. Minority Rights Group. 2019. URL: <https://minorityrights.org/app/uploads/2024/01/mrg-rep-ukraine-ukr-apr19.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
9. Становище ромських громад під час війни: звіт травень–липень 2024 року. Voice of Romni. 2024. URL: https://voiceofromni.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/veb_zvit_romski_gromady_traven_lypen_2024.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
10. Afanasieva L., Bukrieva I., Glyns'ka L., Hlebova N., Semikin M. Family Roles of Roma and Ways to Overcome its Socio-Cultural Isolation. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. С. 291.

References

1. Henderno obumovlene nasyistvo v Ukraini v umovakh viiny: zvit za rezultatamy otsinky [Gender-based violence in Ukraine during war: assessment report]. 2024. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1ec33O7rN1rxgL9drMJauMY20>. [in Ukrainian].

2. Genderno zumovlene i domashnie nasylstvo: poniattia, vidpovidalnist, perelik korysnykh kontaktiv dlia dopomohy postrazhdalym [Gender-based and domestic violence: concepts, responsibility, useful contacts for victims]. Retrieved from: https://just-dnipro.gov.ua/genderno-zumovlene-i-domashnie-nasylstvo-poniattia_vidpovidalnist-perelik-korysnykh-kontaktiv-dlia-dopomohy-postrazhdalym/ [in Ukrainian].
3. Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu stati [Prevention and response to domestic and gender-based violence]. Retrieved from: <https://nssu.gov.ua/domashnye-ljvfiyasilstvo>. [in Ukrainian].
4. Identychnist, henderni aspekty i tradytsii. Doslidzhennia praktyk u romskykh hromadakh [Identity, gender aspects and traditions. Research of practices in Roma communities]. Voice of Romni. 2024. Retrieved from: <https://voiceofromni.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennya-gendernyh-praktyk-v-romskyh-gromadah.pdf> [in Ukrainian].
5. Martseniuk T. Problemy romiv v Ukraini: henderni aspekty [Problems of Roma in Ukraine: Gender Aspects]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal. Ukrainian magazine of sociology*. 2013. № 1–2. S. 54–55. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsoj_2013_1-2_9. [in Ukrainian].
6. Myroshnichenko N. I., Shved O. V. Zgvaltuvannia yak zbroia u viini [Rape as a weapon of war]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*. 2022. Vyp. 2(9). 230–241. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Natsionalnogo planu dii z vykonannia rezolutsii Rady Bezpeky OON 1325 “Zhinky, myr, bezpeka” na period do 2025 roku [On the approval of the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 ‘Women, Peace and Security’ for the period until 2025]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Romy v Ukraini – Chas dlia dii: Priorytety ta shliakhy efektyvnoi polityky intehtratsii [Roma in Ukraine – A Time for Action: Priorities and Pathways for an Effective Integration Policy] *Minority Rights Group*. 2019. Retrieved from: <https://minorityrights.org/app/uploads/2024/01/mrg-rep-ukraine-ukr-apr19.pdf> [in Ukrainian].
9. Stanovysheche romskykh hromad pid chas viiny: zvit traven–lypen 2024 roku [The situation of Roma communities during the war: Report May–July 2024]. *Voice of Romni*. 2024. Retrieved from: https://voiceofromni.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/veb_zvit_romski_gromady_traven_lypen_2024.pdf [in Ukrainian].
10. Afanasieva L., Bukrieva I., Glynska L., Hlebova N., Semikin M. Family Roles of Roma and Ways to Overcome its Socio-Cultural Isolation // *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. p. 291. Retrieved from: https://www.academia.edu/94925283/Pusztai_Gabriella_Ed_2022_Sociology_of_Education_Theories_Communities_Contexts_Debrecen_Debrecen_University_Press

АНОТАЦІЯ

Проблема домашнього насильства залишається надзвичайно актуальною в Україні, особливо серед соціально вразливих сімей з дітьми. Ця стаття присвячена гендерному насильству (ГН) та його проявам у маргіналізованих громадах, зокрема ромських. У ній досліджується складний взаємозв'язок між традиційними патріархальними нормами, системною дискримінацією та соціально-економічними труднощами, що підвищують вразливість ромських жінок і дітей до різних форм насильства. Вплив повномасштабної війни Росії проти України посилив ці виклики, поглибивши бідність, ізоляцію та ускладнивши доступ до основних послуг. У дослі-

дженні наголошується на низькому рівні обізнаності ромських громад щодо ГН, культурних та мовних бар'єрів, з якими стикаються соціальні служби, а також на нагальній потребі в культурно-чутливих навчальних матеріалах та комплексних стратегіях профілактики. У статті висловлюється підтримка залучення громад, механізмів раннього виявлення та формування в українському суспільстві ставлення нульової толерантності до насильства.

Ключові слова: гендерне насильство, ромські громади, соціальна вразливість, війна в Україні, ранні шлюби, моделі профілактики, соціальні служби.

Дата надходження статті: 22.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025